

ПЕРСОНАЛІ

ЛЕМІШ Н.О.

**М.М.ПЛОХИНСЬКИЙ І ЙОГО ПРАЦЯ
“АРХИВЫ ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ”**

Стаття присвячена архівознавчим дослідженням Михайла Мелентійовича Плохинського та з'ясуванню його внеску в розвиток цієї проблематики. На підставі аналізу наукової спадщини розглядаються досягнуті ученим результати, отримані ним у ході комплексного дослідження архівів Чернігівської губернії XIX ст.

Розвиток української історичної науки та архівознавства сьогодні характеризується відродженням їх національних традицій, підвалини яких були закладені в XIX ст.

Провідним чинником зростання ролі української історичної науки, розвитку архівістики та інших спеціальних галузей історичних знань став особистісний фактор. Саме тому одним із основних напрямів сучасних архівознавчих досліджень є видатні архівісти України. Адже кожне покоління архівістів робило свій внесок у формування суспільно значущої архівної спадщини, національних здобутків в управлінні галуззю, в аналіз теоретичних досягнень українських архівознавців як складової світового досвіду розвитку архівістики. Мету статті авторка вбачає у висвітленні маловідомих сторінок джерельної спадщини нашого краю шляхом дослідження життя й діяльності особистостей, що залишили ґрунтовне надбання з історії розвитку архівної справи в Україні та зокрема архівів Чернігівської губернії.

У вітчизняному історіографічному процесі інституалізація історико-етнографічних досліджень пов'язана з появою в XIX ст. осередків історичної освіти та науки: факультети Львівського, Харківського, Київського університетів, Київської археографічної комісії. Зусиллями Д.І.Багалія в Харкові склалася школа істориків-архівістів, серед яких чільне місце належало Михайлу Мелентійовичу Плохинському [4].

Постать М.М.Плохинського залишається до нашого часу мало-дослідженою. Побіжний аналіз його творчого доробку знаходимо у праці І.Л.Бутича [1]. Досліджуючи проблему становища циган, формування етносу в XIX ст., згадує про праці М.М.Плохинського Н.О.Зіневич [4]. А.В.Гедьо, аналізуючи приватноправові акти XVIII-XIX ст. як інформаційне джерело з історії Ніжинської грецької громади, теж звертається до праць відомого історика-архівіста [1].

М.М.Плохинський народився в селянській сім'ї. Після закінчення історико-філологічного факультету Харківського університету працював викладачем історії у Першій чоловічій гімназії Харкова. З 1889 р. - член Харківського історико-філологічного товариства; з 1888 р. до серпня 1897 р. поєднував роботу в гімназії з роботою штатного архіваріуса Харківського

Леміш Наталія Олександрівна - кандидат історичних наук, в.о. зав. кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Конотопського інституту Сумського державного університету.

історичного архіву. Деякий час працював архіваріусом архіву Харківського університету. Автор праць з історії України, які були опубліковані в "Сборниках Харьковского историко-филологического общества". Працюючи в Харківському історичному архіві, М.М.Плохинський здійснював каталогізацію архіву Малоросійської колегії та систематичне описання Харківського відділення архіву, вивчав соціально-економічні відносини XIII - XVIII ст. в Лівобережній Україні. Найбільш ґрунтовні праці дослідника були присвячені українським циганам (1890), зокрема, циганам та іншим іноземцям у Старій Малоросії (1905) [10].

З метою налагодження архівної справи в губернії в 1896 р. започаткувала роботу Чернігівська вчена археографічна комісія. У "Путівнику" Державного архіву Чернігівської області наведено низку прізвищ дослідників, які брали безпосередню участь в упорядкуванні архівних матеріалів й були членами археографічної комісії. Однак, слід зауважити, що вагомий внесок у розвиток цієї справи вніс також і М.М.Плохинський, ім'я якого не згадується у цьому "Путівнику" [3].

У 1898 р. М.М.Плохинський був направлений Московським археологічним товариством до Чернігівської губернії "для ознайомлення с архивами Черниговской губернии" [8, с.5]. Дослідник відвідав більше двадцяти архівів і висвітлив стан зберігання документів у приватних архівних зібраннях та державних архівах. У результаті цієї роботи вийшла книга "Архивы Черниговской губернии", за яку М.М.Плохинського було обрано членом-кореспондентом Московського археологічного товариства [5].

Матеріал, зібраний дослідником, висвітлює не тільки питання кількості існуючих на той час у Чернігівській губернії архівів, але й дає уявлення про стан зберігання в них документів, історію того чи іншого "бумагохранилища" [8]. М.М.Плохинський ставив собі за мету скласти описи архівів, що ним були оглянуті. Крім таких описів, автор вносить до своєї праці й низку копій документів, що мають історичну цінність, особливо в наш час. Адже лише незначна кількість архівних документів часів XVIII ст. збереглася до сьогодні у фондах Державного архіву Чернігівської області [2]. Завдяки згаданій праці можемо зрозуміти, яким чином зберігалися документи в установах Лівобережної України саме з XVIII ст.

М.М.Плохинський зупиняється на аналізі стану зберігання архівних документів, починаючи з XVIII ст., у різних установах, окремо розглядаючи приватні (фамільні, монастирські, церковні) та "казённые бумагохранилища" [8].

У свою працю "Архивы Черниговской губернии", як зазначає сам автор, крім огляду змісту документів, було внесено також копії документів, що заслуговували на особливу увагу та мали історичну цінність.

Так, документи архіву Глухівського Петропавлівського монастиря зберігалися в "рухольній" (комірчині, де знаходилися одяг та взуття монахів) на полицях у в'язках з написами щодо змісту документів, які в них знаходилися. М.М.Плохинський більш детально зупиняється на історії створення монастиря, тісних взаємовідносинах між монастирем та малоросійською козацькою старшиною, наводячи приклади оригіналів листів або їх копії від Анастасії Марківни Скоропадської (Гетьманової), Данила Апостола [8, с.27-28], Данила Кандиби з Конотопа [8, с.32]. Також дослідник вказує на не менш цікавий документ, що знаходився в церкві Глухівського

Петропавлівського монастиря - синодник, де *“встречаются родословные: Апостола гетмана, Скоропадского гетмана, Самойловича и других малорусских деятелей XVII и XVIII столетий”* [8, с.35].

У Чернігівському П'ятницькому монастирі архівні документи зберігалися в окремо відведеній для цього шафі в приміщенні церкви. Знайдені документи, як зазначає дослідник, стосувалися не тільки історії та життя самого монастиря. Більшість із них розкривають звичаї, побут, державний устрій, суспільні відносини загалом у Малоросії XVII-XVIII ст., а саме:

- *“выдержки из указа 1764 г. , рисующие отношения Малорусского народа к брачной жизни”* [8, с.37];

- *“1762 г. указ, характеризующий полицейский надзор в г. Чернигове того времени”* [8, с.38];

- *“указ 1763 г. о содержании убогих студентов Черниговского коллегіума”* [8, с.39].

Становить особливий інтерес архів Єлецького монастиря. Як зазначає М.М.Плохинський, саме в цьому монастирі на початок XVIII ст. було створено один із перших систематичних каталогів архівних документів та поділено їх не просто за хронологічними “в'язками”, а згруповано в тематичні справи (“дела”), починаючи з 1736 р. Зміст цих справ представлений кількома групами малодосліджених на сьогодні указів [8, с.57]:

- політичного характеру:

“О восшествии государей на престол”;

“О браках Петра Федоровича”;

“Об одержанных над врагами победах”;

“О взятии Берлина”;

“Об объявлении войны Турции в царствование Екатерины II”;

- адміністративного характеру:

“О пожаловании в чины”;

“О ежегодном наборе рекрут”;

“Указы о пересылке разных ведомостей и присяг”;

- поліцейського характеру:

“О бежавших монахах”;

“О беглых вообще”;

- медичного характеру:

“Об оспе, наставление, как обращаться с оспенными”;

“О предосторожности против заразных болезней и проч.”;

- судового характеру:

“Об учреждении совестных судов” тощо.

У стінах цього монастиря дослідник знаходить також *“Книгу монарших грамот, гетманских универсалов, архиерейских грамот и указов в подлинниках и копиях”* [8, с.59], де виявлено універсали Богдана Хмельницького з 1657 р. на володіння маєтностями малоросійською козацькою старшиною.

Що стосувалося зберігання архівних документів при церквах, то певної системності в цій роботі автором не виявлено. Наприклад, архів Глухівської соборної церкви Св. Трійці розміщувався в темній комірчині церковної будівлі: *“бумаги и документы этого архива в беспорядке: дела и разные книги, хотя*

и уложены на полках, но без всякой системы" [8, с.75]. Особливу увагу дослідник звергає на "дела" першої половини XVIII ст., адже вони вцілили в дуже обмеженій кількості: "бумага же этих листков так ветха, что в скором времени от них останется одна память, а эти то дела именно и представляют значительный исторический интерес, характеризую нравственное и умственное состояние людей далекого прошлого, а также - взаимные отношения мирян и священников XVIII ст." [8, с.78]. Саме такі документи автор вводить до своєї роботи повністю, що дозволяє на сьогодні мати можливість працювати з ними хоча б у копії, наведеній М.М.Плохинським.

При деяких церквах, зазначає дослідник, крім власне документів щодо життєдіяльності самої церкви, знаходяться й інші документи. Наприклад, при Анастасіївській Глухівській церкві М.М.Плохинським було знайдено грамоти Петра Великого 1718 р. і Єлизавети Петрівни 1744 р. та універсали гетьмана Розумовського 1751 р. на володіння землею та будинками. При соборній Глухівській церкві Св. Трійці знайдено копії універсалів гетьмана Скоропадського на церковні крамниці [8, с.61].

Документи архіву Чернігівської консисторії дослідник класифікує за тематичним спрямуванням. Але наголошує на деяких видах документів, що мають особливу історичну цінність. Серед них слід назвати справи:

- "О собрании доказательств в Малороссийских архивах и купартикулярных людей на принадлежащие к малой России земли" (1738 р.);

- "О баталии с Турецкою Портою" (1739 р.);

- "Об избрании в Малороссии вольными голосами гетмана" (1750 р.) [8, с.117].

Вагоме місце в дослідженні М.М.Плохинського посідає аналіз архіву Чернігівського губернського правління. Саме завдяки цій роботі на сьогодні маємо уявлення про масив документів, який функціонував у державних установах Чернігівської губернії, починаючи з XVII ст. Адже у фондах Державного архіву Чернігівської області зосереджено документи з кінця XVIII ст. до теперішнього часу, лише окремі датуються XVII - першою половиною XVIII ст. Найдавніші документи знаходяться у фонді Чернігівського губернського дворянського депутатського зібрання. Справи Чернігівського губернського правління XVIII ст., на думку М.М.Плохинського, були частиною архіву колишньої Малоросійської колегії. Серед документів XVII ст. дослідник згадує "Книгу вечистых записей от 1695 г." [8, с.119]. Не менший інтерес становить аналіз документів Генеральної військової канцелярії та Генерального військового суду Малоросійської колегії, що датуються від 1720-х років до заснування намісництва й не збереглися в повній мірі до нашого часу:

- "Книга о приходе и расходе Малороссийской коллегии (1723 г.)";

- "Книга приходная денежной казны, учиненная в канцелярии сборов для приема денег, подлежащих до скарбу войскового, собираемых в Малороссийских полках сборщиками (1733 г.)";

- "Ревизские книги Малороссийских полков: Нежинского полка - 1738 г.; Черниговского - 1739 г." тощо [8, с.119].

Отже, студіювання наукового доробку вчених, що самовіддано та натхненно працювали на ниві науки, об'єктивна оцінка їх діяльності - справа необхідна та актуальна. Серед цих імен одне з чільних місць посідає

М.М.Плохинський - видатний діяч архівної справи в Україні. Його багатий творчий доробок має важливе наукове й практичне значення, особливо в контексті відродження української історіографії й становлення національних традицій сучасного архівознавства.

Згадане дослідження М.М.Плохинського, у першу чергу, стане відправною точкою в більш детальному висвітленні історії Малоросії, адже документи, наведені дослідником та згадані в нашій роботі, дадуть змогу переосмислити раніше відомі факти й будуть поштовхом для наступних досліджень.

1. Бутич І. Л. М.М.Плохинський / І.Л.Бутич // Радянська енциклопедія історії України. - К., 1971. - 396 с.
2. Державний архів Чернігівської області: анов. реєстр описів. - Чернігів: Деснян. правда, 2005. - Т.1, ч.1: Фонди дорадянського періоду. - 408 с.
3. Державний архів Чернігівської області: путівник. - Чернігів: Деснян. правда, 2001. - 600 с.
4. Зіневич Н. Цигани в дослідженнях українських архівістів кін. ХІХ - поч. ХХ ст. / Н.Зіневич // Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства НАН України. - Т.15. - Тематичний випуск "Роми України: із минулого в майбутнє". - К., 2008. - С. 212-222.
5. Московченко Н. Плохинський Михайло Мелентійович / Н.Московченко // Українські архівісти. Біобібліографічний довідник. - Випуск перший (ХІХ ст. - 1930-ті рр.). - К., - 1999. - С. 266-267.
6. Плохинский М. Иноземцы в Старой Малороссии / М.Плохинский. - Ч.1: Греки, цыгане, грузины. - М., 1905. - 235 с.
7. Плохинский М. Цыгане старой Малороссии (по архивным документам) / М.Плохинский // Этнологическое обозрение. - М., 1890. - № 4. - С. 95-117.
8. Плохинский М.М. Архивы Черниговской губернии / М.М.Плохинский. - М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1899. - 190 с.
9. Плохинский М.М. Иноземцы в Старой Малороссии / М.Плохинский // Труды XII Археологического съезда в Харькове 1902 г. - М., 1905. - Т. 2. - С. 175-409.
10. Энциклопедический словарь / Под ред. Брокгауза Ф. А. и Ефрона И.А. - СПб., 1898.-Т. 46. - С. 923-924.

LEMISH N.O.

M.M.Plokhinskyi and his work "Archives of Chernihiv Province"

This article concerns the archive studies by Mykhailo Melentiyovych Plokhinskyi and elucidates his contribution to the development of this issue. On the basis of the scientific heritage the results achieved by the scientist are defined. The results have been received in the course of comprehensive research of the XIXc. archives of Chernihiv province.

ЛЕМИШ Н.О.

М.М.Плохинский и его работа "Архивы Черниговской губернии"

Статья посвящена архивоведческим исследованиям Михаила Мелентиевича Плохинского и выяснению его вклада в развитие этой проблематики. На основании анализа научного наследия рассматриваются достигнутые ученым результаты, полученные им в ходе комплексного исследования архивов Черниговской губернии XIX ст.

Отримано 29.04.2011